

Nr 6/1996

Det är bättre i Italien

Gunnar Fröroth

Förord

Samtidigt som Italien har tagit över ordförandeklubban i EU visar en aktuell undersökning, genomförd av forskare vid Cambridge, att EUs främsta tillväxtområde är de nordöstra landskapen i Italien.

Vad detta kan bero på och vilka lärdomar vi kan dra i Sverige är frågeställningar som Gunnar Fröroth tar sig an i denna rapport, skriven efter en rundresa i regionen.

Stockholm i februari 1996

Dick Erixon

Projektledare

Innehåll

Styrkan ligger på mikroplanet.....	3
Den politiska bilden skymmer.....	4
Under tiden, i norra Italien.....	5
Nätverk nyckeln till framgång	6
Kulturell och ekonomisk liberalism.....	7
Småföretagandets etik	8
Livskraften i det lilla samhällets småföretag.....	8
1. Familjeföretagens flexibilitet.....	9
2. Civil interaktion	9
3. Låg grad av traditionella kapitalistiska motsättningar	9
4. Economies of scale	10
5. Economies of Scope	10
6. Geografisk närhet hjälper idéer att spridas	10
7. God tekniktillvänjning	11
8. Steget till eget är kort	11
9. Dynamisk, inte statisk framtidssyn	12
Väl fungerande företag under en uselt fungerande stat.....	12
Svenska slutsatser.....	13

Styrkan ligger på mikroplanet

Säg Italien, och vad associerar vi svenskar till? Politiskt kaos, maffia, korrupktion och möjligen fotboll. Liran är en valuta som andra européer brukar skämta om. Nu har i och för sig svenska kronan haft en utveckling som följt liran ganska nära de senaste åren, så vi skämtar möjligen lite mindre om den. Inför Italiens övertagande av ordförandeklubban i EU den 1 januari 1996 sa en EU-diplomat till DN att "det blir som att åka tåg med bröderna Marx som lokförare". European Voice skriver i samma ämne om "Presidency set for crises".

Om man låter den politiska bilden tona bort och i stället fokuserar på den ekonomiska, då blir bilden en helt annan. Italien är med en BNP på 860 miljarder ECU världens sjätte rikaste industrination och har en given plats i G7-gruppen. Italien är det OECD-land som upplevt den näst snabbaste ökningen av levnadsstandarden under de senaste tio åren har – 22 procent under perioden 1984-94 – bara Japan med 33 procent ligger före i utveckling (Financial Times 951130).

Om man dessutom tar hänsyn till att Italien inte är ett enhetligt land, utan egentligen består av sinsemellan mycket olika regioner ska man finna att Norditalien har en helt enastående utveckling. Ett besök i Milano bekräftar vad siffrorna säger, där finns en dynamik och växtkraft som man ser i få andra europeiska städer. Norditalien har i BNP per capita, omräknat i köpkraft, gått om Sverige (101 tkr/capita mot 96 tkr/capita för Sverige enligt Exportrådet Milano).

I år växer den italienska ekonomin med ca 3,4 procent. Visserligen uppfyller inte Italien ett enda av EMUs konvergenskriterier, men styrkan ligger på mikroplanet, i småföretagandet, inte i den ekonomiska politiken.

Denna rapport är ett försök att ge en bild av vad som ger norra Italien dess växtkraft och visa på en del slutsatser för svenskt vidkommande. Ett stort tack till Exportrådet i Stockholm och Milano samt Sveriges Tekniska Attachéer i Milano för hjälp och trevligt bemötande.

Det är faktiskt bättre i Italien. Bättre än man tror!

Den politiska bilden skymmer

Italiens efterkrigstid består av nyval, maffiadåd och korruptions-skandaler. En lång era av samregerande mellan kristdemokraterna och andra partier, främst socialisterna, tog ett abrupt slut för ett par år sedan då det uppdagades att det funnits nära band och stora penningströmmar mellan de etablerade politikerna och näringslivet. Att vinna en offentlig upphandling var synonymt med att skänka pengar till partikassor och politiker. Det italienska politiska landskapet upplevde en jordbävning och nya partier uppstod.

Det separatistiska Lega Nord med Umberto Bossi i spetsen blev en rikspolitisk kraft att räkna med. Det nyfascistiska partiet MSI under Gianfranco Fini har tvättat bort delar av sitt smutsiga förflutna och har etablerat sig som ett starkt missnöjesparti. Den karismatische Silvio Berlusconi lyckades i allians med dessa bägge partier och sitt eget Forza Italia ta makten, om än bara för en kort period.

I skrivande stund är det dock en tjänstemannaministär under Lamberto Dini som styr landet, i väntan på nästa val. Berlusconi har tappat i popularitet och har nu att bemöta anklagelser om mutor och oegentligheter i sina företag.

De gamla maktapparaterna är skjutna i sank, förre premiärministern Giulio Andreotti är mitt i en graverande rättsprocess, anklagad för samröre med den sicilianska maffian och den socialistiske premiärministern innan honom, Bettino Craxi, sitter i självvald landsflykt i Tunisien och har ett stort antal åtal och domar hängande över sig hemma i Italien.

Tangentopoli-utredningen (på svenska ungefär: "Mutköpings"-utredningen) uppskattar att Craxi under sin tid som ledande politiker tagit emot upp emot en miljard kronor i mutor. I kulisserna väntar den mäktiga populära åklagaren Antonio Di Pietro, redo att kliva in på den politiska scenen.

Den politiska bilden är intressant, komplicerad och snabbt föränderlig. Dess tydliga maktspel och klara uppdelning i hjältar och skurkar gör den tacksam att skriva om. Förändringar sker så snabbt och under så dramatiska former att de till och med gör sig i TV.

Därför blir den så dominerande i Sverige. Rävspelet i Rom och blodet på Sicilien har givit fond åt och färglagt omvärldens Italienbild.

Under tiden, i norra Italien...

Under tiden, i norr, sker ett ekonomiskt under. Gamla Europa är sig inte likt i Lombardiet. Där finns ett utvecklingstempo och en skaparkraft som vi numera bara förväntar oss att finna i Asien. Här finns det verkligt intressanta Italien, ur ett ekonomiskt perspektiv. I Lombardiet är det gott att leva. Klimatet är behagligt, naturen vacker och de lokala vinerna fullt i klass med de bästa franska. Där finns jobb – 6 procents arbetslöshet varav de flesta är korttidsarbetlösa – att jämföra med Syditalien där arbetslösheten ligger kring 20 procent. Norditaliens BNP är snart den dubbla mot Syditaliens (källa: Exportrådet Milano).

Klyftorna mellan regionerna i Italien är så stora att det är tveksamt att tala om Italien som ett enat land. Italienarna identifierar sig i första hand med sin region, inte sitt land. Alla italienare talar förvisso ett gemensamt språk, men därutöver har de lokala dialekter som skiljer sig mer åt än vad t ex de nordiska språken gör. De kulturella skillnaderna är stora och skälen kan spåras bakåt i historien. De olika landsändarna har tillhört helt olika riken.

Nationalstaten Italien bildades först 1861. För den som vill läsa mer om Italien rekommenderas en aktuell, lättläst och rolig bok, *Italien inifrån* av Kappelin & Schönström (Timbro 1994).

Till stor del bygger den italienska ekonomin på småföretag. I Sverige jobbar 18 procent av alla anställda i företag med nio eller färre medarbetare. I Italien är motsvarande siffra 57 procent. Inom industrisektorn är andelen egenföretagare av det totala antalet sysselsatta 22 procent. Motsvarande siffra för Sverige ligger kring 3-4 procent.

I den ekonomiska vetenskapen finns ett växande intresse för de italienska småföretagsklustren (som framför allt grupperar sig i centrala och norra Italien), s k Industrial Districts. Jag hade förmånen att besöka ett sådant, Brianza, utanför Milano, tidigare i år. Brianza är ett möbeldistrikt. I Italien finns ett 20-tal industridistrikt där företagen verkar inom samma bransch (t ex stål, kakel, textil, skor,

möbler). I Prato, utanför Florens, finns ett kluster med 11 850 textilföretag med i genomsnitt fyra anställda (se *Italien inifrån*).

Nätverk nyckeln till framgång

Ett distrikt består av ett antal tusen företag som verkar i olika former av nätverk. Det finns inga egentliga svenska paralleller. Gnosjö t ex är inte ett industriellt distrikt i italiensk mening eftersom företagen är verksamma inom alltför olika produktområden.

De italienska distrikten består i vissa fall av branscher där de flesta bedömare för något decennium sedan dömde ut Europa som lokaliseringsplats. För höga löner skulle på sikt göra det omöjligt att konkurrera med Asien eftersom kunskapsinnehållet inte var tillräckligt stort för att ge Europa komparativa fördelar.

Textilindustrin är ett typexempel.

Sverige upplevde en hårdhänt rationalisering av textilindustrin i början av 80-talet, och först nu har den återhämtat sig och i betydligt mindre skala hittat sina nischprodukter. I Italien var 80-talet lika förlovat som 90-talet är för modeskapare och textilarbetare. Ett av de snabbast expanderande italienska företagen det senaste decenniet är klädföretaget Benetton – egentligen inget annat än ett gigantiskt nätverk av småföretag under gemensamt namn. Benettons succé är sprungen ur bristen på riskkapital, man var tvungen att hitta andra lösningar för att möta ökande efterfrågan. Med tiden blev nätverket förstahandslösningen.

Fyra olika typer av nätverk kan urskiljas:

- 1) *storföretag som decentraliserar den egna produktionen*
- 2) *storföretag som lägger ut produktion på små underleverantörer*
- 3) *småföretag i olika faser i produktionscykeln*
- 4) *småföretag i samma region och bransch*

Nyckeln till framgång för de små tillverkningsföretag som bildar distrikt ligger mycket i företagsformen och omgivningen. Den osynliga handen, kapitalismens förmåga att anpassa sig och hela tiden finna nya lösningar på gamla problem, gör att välståndet växer så det knakar i Brianza och andra distrikt.

Skillnaden mot det statsstödda och passiviserade södra Italien är enorm; något som bidragit till Lega Nord's framgångar. Folk i det

dynamiska norr är trötta på att se Rom slussa deras skattepengar till södern.

Nedan följer först några tankar om de grundläggande villkoren och samhällsmiljön, sedan en genomgång av utmärkande drag för småföretagsklustren med invävda bilder från ett småföretagsbesök och slutligen några reflektioner över vad Sverige kan lära av Lombardiet.

Kulturell och ekonomisk liberalism

Var återfinns Italien i den europeiska gemenskapen av välfärdsstater? I grova drag är det ett europeiskt land som andra med omfattande offentliga välfärdsåtaganden både inom tjänsteproduktion (som sjukvård) och transfereringar (som pensioner). De offentliga utgifterna som andel av BNP ligger runt 40 procent och inkomstskatten har en högsta skattesats på drygt 50 procent. Förvärvsfrekvensen är betydligt lägre än i Sverige, 60 procent mot drygt 78 procent i Sverige (*Fakta om Sveriges ekonomi*, SAF 1995). Här föreligger dock stora regionala skillnader mellan det mer traditionella Syditalien och det moderniserade Norditalien.

Staten fungerar generellt sett avsevärt sämre än i Sverige. Ineffektivitet och korruption är utbrett – om än avtagande. Banksystemet är omodernt och postväsendet hopplöst långsamt. Bankerna är ändå den viktigaste försörjaren av riskkapital. Börsen i Milano, detta dynamiska affärsdistrikt, har inte gott rykte. Över huvud taget verkar idén om att börsnotera företag och förlora kontrollen över det inte populär. Det egna ägandet och kontrollen är viktig. Fortfarande är flertalet av Italiens verkligt stora företag helt familjekontrollerade, som Fiat och Olivetti.

Avreglering av det statliga företagandet är på gång, statliga monopol bolagiseras och säljs ut. Italien ligger efter övriga Västeuropa i detta avseende och en av förklaringarna har varit politiseringen. Liksom de statliga TV-kanalerna så har statliga företag varit de stora partiernas ”domäner”. Berlusconi satte upp omfattande planer för privatiseringar under sin tid som premiärminister, och det han inte hann genomföra drivs vidare av Dini-regeringen.

Småföretagandets etik

Utmärkande för norra Italien tycks dock vara att den trygghetsfixering som drabbat många andra välfärdsstater, inklusive den svenska, inte slagit till. Alla personer jag frågade – från akademikern till småföretagaren – vad som är drivkraften bakom denna företaganda, svarade: oberoendet. "It's important to be independent" var ett genomgående svar. Den enda kollektivism som är en självklar del av det italienska samhället är familjen. Därutöver möjligen kyrkan. Varifrån kommer denna närmast amerikanska anda? Finns det en italiensk liberal tradition?

Kanske är det den motsägelsefulla liberalismen från Mazzini och Cavour som präglar det norditalienska samhället. De representerade två betydelsefulla skolor och var bägge tongivande när Italien bildades som nationalstat 1861. Mazzini (1805-1872), författare och debattör, var vänsterliberal demokrat – kritisk mot utilitarismen och anhängare av "the notion of duty and sacrifice" i stället för den värdeneutrala nyttoläran, samtidigt som han var motståndare till frihandel och ekonomisk laissez-faire. Cavour (1810-1868) var ekonomiskt beläst liberal i Smiths och Ricardos skola och ville se en begränsad stat och en politik inriktad på frihandel i det nya landet (källa: Norberto Bobbios *Liberalism and Democracy*, Verso 1990).

Lombardiet verkar ligga ungefär i spänningsfältet mellan dessa skolor. Småföretagandets etik, samarbetet i nätverken och den kapitalistiska hållningen går hand i hand med den starka familjen och samverkan i lokalsamhället. Konkurrens och samverkan är två paradoxala karaktäristika för dessa framgångsrika ekonomiska nätverk.

Livskraften i det lilla samhällets sammansvetsade småföretag

Vid Bocconi-universitetet (Milanos Handelshögskola) bedrivs sedan 70-talet en hel del tvärvetenskaplig forskning kring företeelsen Industrial Districts. En dr Lissoni pekade under en föreläsning på att den sociala strukturen hänger intimt samman med den ekonomiska. Småföretagsklustren uppstår på landsbygden och i de mindre, socialt homogena orterna. Runt storstäderna finns storföretagen som bygger på en helt annan social grund.

Motpolerna centrum-periferi säger inget om vilken del som är mest välmående eller mest ekonomiskt framgångsrik. Det finns en enorm livskraft i det lilla samhällets sammansvetsade småföretag, men också en gräns för hur mycket företagen kan expandera. I stället växer de genom sina nätverk. Nya allianser och strategiska partner ersätter expansion och sammanslagningar. Den moderna forskningen pekar på ett antal olika faktorer bakom framgången för de industriella distrikten:

1. Familjeföretagens flexibilitet

Gränsen mellan att vara anställd och att vara privat engagerad i företaget är mycket flytande. Familjen ställer upp och bidrar till flexibiliteten i företaget, både vad gäller arbetskraft och ekonomi. Här finns en stor skattemässig gråzon, doktor Lissoni talade till och med om "vast tax evasion" med alla dessa osynliga händer som hjälper till i företagen.

2. Civil interaktion

Förtroende mellan de lokala företagarna är en viktig faktor. Konkurrens och samarbete går hand i hand och det faktum att entreprenörerna på orten känner varandra underlättar för nya idéer att spridas och krediter att lösas på bästa sätt. Den sociala homogeniteten pekade Lissoni på som ett viktigt bidrag till uppbygganden av ett gemensamt "förtroendekapital". Inflyttning är ovanligt och företagens fortlevnad bygger på generationsväxlingar och rekrytering i kretsen av närstående företag.

3. Låg grad av traditionella kapitalistiska motsättningar

I det fungerande, småskaliga civilsamhället skapas en anda, en arbetsmoral och ett förhållningssätt till företagande som skiljer sig från den snabbväxande storstaden med sin anonymitet, klyftor och spänningar. "Workers are produced by society rather than by industrial activities" (Mosello, *Innovative Capacities of Industrial Districts*, Bocconi 1989). De många småföretagen skapar en förståelse för entreprenörens villkor som aldrig kan uppstå i storföretagen. Här finns ett stort mått av samsyn mellan företagare och anställda.

4. Economies of scale

Skalfördelarna ligger dock inte inom företaget utan mellan företagen, ”agglomeration economies between small firms”. Småföretag i samverkan kan snabbt lösa en ökande efterfrågan genom att dela med sig av arbete till ett partnerföretag om tillfällig expansion av arbetstid eller nyanställningar inte räcker. Mellan dessa företag uppstår en mycket rationell arbetsfördelning.

Ett nedslag i verkligheten var givande för att få universitetets studier bekräftade. Maroni hette det familjeföretag vi besökte, beläget ca en timmes bilfärd från Milano i en liten stad som heter Cabiato.

Cabiato har 6 600 invånare och 750 företag.

Företaget Maroni, som startades för 30 år sedan, ger i dag arbete åt 18 personer och man tillverkar möbeldelar. Framför allt är inriktningen ryggar och gavlar till stolar, sängar och liknande, med snidade detaljer. (De gör bland annat stolsryggarna till IKEAs gustavianska serie.) I det distriktet angav herr Maroni att det fanns fem andra företag som hade ungefär samma profil. Det verkar finnas en god mental attityd där det faktum att det finns ett specialiserat företag i en bransch som går bra inte leder andra till slutsatsen: den nischen är redan fylld, så vad ska jag göra? I stället verkar de tänka: det där verkar vara en framgångsrik affärsidé, den ska jag ta efter!

En annan sund inställning är att export är lika självklart att pröva på för ett litet företag som för ett stort. Maroni exporterar i dag ca 70 procent av sin tillverkning, med USA och Japan som stora marknader.

5. Economies of Scope

Inte bara själva tillverkningen samlas inom klustret, utan också det närmast föreliggande ledet i produktionen. I Brianza finns både möbeltillverkare och producenter av maskiner för möbeltillverkning eller företag som arbetar med teknisk anpassning av sådana maskiner.

6. Geografisk närhet hjälper idéer att spridas

Nya produktionsmetoder och lyckade exempel på rationell organisation sprids snabbt. Friska företag smittar av sig, så att säga. Nyttänkande är ett ständigt överlevnadsvillkor i kapitalismen.

Signor Maroni berättade att han stadigt expanderat sitt företag och parallellt gjort produktionen mer rationell och teknikbaserad, och trots att konjunkturen svängt har han aldrig avskedat någon. Det är ett tecken på god företagareetik, men troligen också ett tecken på flexibilitet hos de anställda vad gäller arbetsinsatser och löneuttag. Hälften av arbetsstyrkan har jobbat i företaget "mycket länge". Signor Maroni kallade också de anställda sina "vänner" - ett värdeladdat ord i Italien. Generellt gäller att det är viktigt för företagarna att visa "Bella Figura", att inte behöva avskeda medarbetare eller gå i konkurs.

7. God tekniktillvänjning

Trots att det handlar om småföretag i traditionell förädlingsindustri finns en imponerande adaptiv förmåga. På Maroni fanns sedan ett par år CAD/CAM i produktionen och han var ständigt på spaning efter ny teknik. Den lokala företagarorganisationen, Progetto Brianza, var ett gott exempel på teknikens möjligheter. Organisationen var inrymd i en liten lokal med två rum och huvuddelen av verksamheten kretsar kring en databas där 54 000 företag ingår (ca 10 000 fler än SAFs delägare). Databasen erbjuder arbetsförmedling, samarbetsprospekt, förfrågningar efter underleverantörer m m.

Företagaren Maroni menade också att teknikinnehållet var ett sätt att hålla den yngre generationen intresserad av att fortsätta i företaget. Inte bara så att ungdomar kräver att yrket är utvecklande, utan "de måste kunna säga till sina flickvänner att de arbetar med avancerad teknik" skrockade signor Maroni.

Dock är det värt att notera att själva produkterna inte alls är high-tech. Inget av de erkända italienska distrikten har uppstått kring universiteten eller kring tekniskt avancerade produkter. Inte heller de italienska storföretagen har någon nämnvärd FoU-kultur. OECD har konstaterat att italienska företag ofta lever på andras landvinningar (*Italien inifrån*).

8. Steget till eget är kort

Förutom att Maroni betonade oberoendet, självständigheten, som drivkraft bakom det omfattande småföretagandet i regionen, så menade han att själva det faktum att många människor jobbar i små

företag bidrar till att ännu fler företag bildas. Drömmen om den egna verksamheten är alltid närvarande och ju fler exempel du är omgiven av, desto starkare blir impulsen att starta eget. Därtill är det fint att vara egen företagare. I norra Italien finns ingen förhärskande jämlikhetskultur eller någon inflytelserik politisk kraft som läser Jantelagen för medborgarna.

9. Dynamisk, inte statisk framtidssyn

På frågan vad företaget gör om fem år kom det överraskande svaret "svårt att säga, men troligen inte detsamma som i dag". Den statiska uppfattningen att det som görs i dag också görs i morgon fanns inte i Maronis tankevärld. Han ser den kommande konkurrensen från länderna i östra Europa, på väg in på den inre marknaden, som den viktigaste orsaken till att han inom några år måste lägga om produktionen, kanske rent av byta produkter. Maroni talade inte i termer av "hot" och någon önskan om protektionism anades inte.

Väl fungerande företag under en uselt fungerande stat

I vilken utsträckning blir den italienska byråkratin och ineffektiva staten en black om foten på företagen? De italienska företagen lever, liksom de svenska, i ett ständigt föränderligt regelsystem. Detta har gjort att företagskonsulterna är många och viktiga, framför allt skatte- och lönekonsulterna. Italienska småföretagare är mycket vana vid att köpa rådgivningstjänster, troligen även det betingat och förstärkt av nätverks- och specialiseringstänkandet.

Kostnaderna för att driva industriverksamhet i Italien är lägre än i Sverige och den faktiskt arbetade tiden är högre än i Sverige.¹ Till detta kan läggas benägenheten att kringgå besvärande skatter som kan vara en dold konkurrensfördel i italienska småföretag. Svenska

¹1994 var arbetskraftskostnaden per arbetad timme för en industriarbetare 146 SEK i Sverige och 125 SEK i Italien. Antalet faktiskt arbetade timmar per arbetare i verkstadsindustrin var 1 679 för Italien, 1 465 för Sverige – siffrorna dock för 1991. (Källa: Fakta om Sveriges ekonomi, SAF 1995)

högskatteanhängare brukar ju hävda att skatteklivar inte är något problem för företagen, och det är de säkert inte heller, om man kan slippa betala dem.

En fundering är om kanske den uselt fungerande staten bidrar till entreprenörsandan? Vem törs i längden sätta sin tillit till en stat utan långsiktig ledning?

Svenska slutsatser

I Sverige skapas inte det nödvändiga välståndet. Härdvunna sociala förmåner naggas eller beskärs ordentligt, upplåningen fortsätter ändå och i bakgrunden har vi en helt oacceptabel statsskuld vars räntor och amorteringar för lång tid framöver kommer tränga ut andra angelägna utgifter – och omöjliggöra angelägna skattesänkningar.

I detta läge borde författaren till en tillväxtproposition fundera över frågan: hur får vi fler och växande företag i Sverige? Att döma av innehållet i regeringens propp har arbetsmarknadsministrerns tankar kretsat kring helt andra frågor.

Orter som Gnosjö i Småland eller Ruskesele i norr visar att det finns samhällen där företagandet är livskraftigt och arbetslösheten obefintlig. Civila dygder som frisinne, företagande och kapitalistisk framåtanda kan skapa bra samhällen och det nödvändiga välståndet.

I dessa orter, där Sverige och Lombardiet liknar varandra, finns en av lösningarna på Sveriges problem. Uppmuntra, förenkla och förbilliga det egna företagandet.

Kanske kan en ny entreprenörsanda födas ur den omvandling vi nu går igenom, om svenska medborgare, liksom italienska, slutar ta statens trygghet för given?
